

Đorđe Stanković, *Studenti i Univerzitet 1914-1954*,
Ogledi iz društvene istorije,
Centar za savremenu istoriju jugoistočne Evrope,
Beograd 2000, str. 268

Među prvim izdanjima nedavno osnovanog Centra za savremenu istoriju jugoistočne Evrope izašla je knjiga profesora đorđa Stankovića *Studenti i Univerzitet 1914-1954, Ogledi iz društvene istorije*, koja na jednom mestu donosi rezultate autorovog tridesetogodišnjeg naučnog bavljenja istorijom Univerziteta i studenata. U samom naslovu su jasno iskazani tema i hronološki opseg naučnog interesovanja, dok podnaslov odaje metodološki pristup koji je u najvećoj meri primenjen u radu.

Knjiga se bavi zbivanjima na Univerzitetu i delatnošću studenata u prvoj polovini XX veka, vremenu prepunom istorijskih događaja i prekretnica koje su ostavile snažan pečat i na život Univerziteta i studenata. Posebno su nastavnici i slušaoci Beogradskog Univerziteta, kao najveće naučno obrazovne ustanove u Srbiji, a potom i u Jugoslaviji, igrali zapaženu ulogu i u velikoj meri uticali na politička, društvena i kulturna kretanja u tom vremenu. Kao takvi i zaslužuju istoriografski tretman koji pruža ova knjiga.

Na jednom mestu je okupljeno devet članaka koji su nastajali u periodu od trideset godina, od autorovog diplomskog rada objavljenog 1970, do članka o socijalnoj i verskoj strukturi studenata Jugoslavije 1919-1939, napisanog 2000. Većina članaka je već bila objavljena u pojedinim publikacijama, iz kojih se sada

prenose sa manjim izmenama i uz nekoliko priloga koji izvorno potkrepljuju tekstove. Svega tri članka se po prvi put objavljuju.

Tekstovi su poređani hronološki po periodu koji tretiraju i mogu se uočiti tri hronološke celine, sa specifičnim istorijskim uslovima i različitom ulogom studenata i Univerziteta u politici, društvu i kulturi.

Prvi period obuhvata vreme Prvog svetskog rata (1914-1918) kada je prekinut rad BU, i kada su beogradski i uopšte srpski studenti i nastavnici učesvovali u borbi za odbranu zemlje i za ostvarenje jugoslovenske ideje. Deo studenata se borio na frontovima (i u toj borbi su mnogi dali živote), deo je emigrirao i nastavio studije u savezničkim ili neutralnim zemljama, propagirajući ideju jugoslovenskog ujedinjenja, a deo je bio interniran u koncentracione logore na teritoriji Austro-Ugarske i Nemačke. O poslednje dve grupe govore upravo dva članka iz ove knjige: *Srpski studenti u koncentracionim logorima Austrougarske 1914-1918* (str. 1-9) i *Srpski studenti u Italiji 1916-1919* (str. 19-35). Prvi članak je već objavljen (u zborniku *Beogradski univerzitet u predratnom periodu, narodnooslobodilačkom ratu i revoluciji I*, Beograd 1986, 68-77) a sada je štampan bez izmena, uz tri priloga koji donose spisak interniranih studenata u austrougarskim

logorima i svedočanstva o radu srpskih studenata u emigraciji na pomaganju interniranih kolega (str. 10-18). Drugi članak se prvi put pojavljuje, donosi niz podataka o broju, organizovanosti, materijalnim problemima i aktivnostima stipendista srpske vlade u Italiji. Tekst je dopunjen sa dva priloga-pismima A. Trumbića i I. Meštrovića Udruženju srpskih studenata u Italiji (str. 36-39).

Period 1919-1941, kojim se bavi šest članaka, zauzima najviše prostora u ovoj knjizi. Taj period života i rada Univerziteta i studenata je i najviše zastupljen u istraživanjima jugoslovenske historiografije, zahvaljujući činjenici da je Beogradski Univerzitet bio veliki centar revolucionarnog omladinskog pokreta u Kraljevini Jugoslaviji, usmerenog na odbranu autonomije Univerziteta, poboljšanje uslova života studenata, ali pre svega, pod uticajem KPJ i SKOJ-a, na rušenje režima. Upravo ovde, ukazavši na obim i mane historiografskog rada na obradi ovog problema, autor ističe potrebu za novim metodološkim pristupima, za novim teorijsko-metodološkim polazištima.

Naime, u uvodnom delu rasprave *Socijalna istorija revolucionarnog studentskog pokreta (1919-1941)* (40-67), nastale dopunjavanjem dva već objavljena rada, autor se zalaže za socijalnu istoriju revolucionarnog studentskog pokreta između dva svetska rata. On smatra da se sa faktografske osnove koju je dala tradicionalna historiografija treba otisnuti u istraživanje novih, nedodirnutih tematskih celina, i to uz svestrano korišćenje metoda i rezultata drugih društvenih nauka. Takav pristup bi doveo do jedne totalne istorije tj. do dubljeg i svestranijeg pro-

učavanja istorijskih pojava i procesa i do dalekosežnijih i korisnijih zaključaka i rezultata. Upravo takav metod autor primenjuje u ovoj raspravi, vršeći detaljnu analizu statističkih podataka iznetih u petnaest preglednih tabela. Podaci govore o broju studenata, njihovoj socijalnoj i nacionalnoj strukturi, ekonomskom položaju, aktivnostima na destabilizaciji režima i represivnim merama policije, a autor ih uklapa u šire društvene okvire, donoseći zaključke koji se tiču društvene grupe studenata, njihovog revolucionarnog pokreta i mesta u društvu Kraljevine Jugoslavije.

Težnja za socijalnom istorijom je prisutna i u ostalim člancima koji se bave ovim periodom, kroz inovativnost tema, interdisciplinarni pristup, obraćanje pažnje društvenom i svakodnevnom životu i uslovima života studenata, i kroz povezivanje društvene grupe studenata sa postojećim društvenim i političkim uslovima. To su tekstovi: *Socijalna i verska struktura studenata Jugoslavije (1919-1939)* (str. 68-80), koji se prvi put objavljuje; *Revolucionarni studentski pokret i fašizam (1922-1941)* (str. 81-94), već objavljen u zborniku radova *Beogradski Univerzitet u predratnom periodu, NOR-u i revoluciji, Beograd 1983. str. 73-82*, a ovde donet bez izmena uz tri priloga (str. 95-104); *Univerzitet, komunisti i diktatura (1929-1932)*, (str. 105-145), autorov diplomski rad objavljen u *Zborniku radova o studentskom i omladinskom revolucionarnom pokretu na Beogradskom Univerzitetu, Beograd 1970, str. 17-68*; i *Studentska zadruga za rad i štednju „Samopomoć“ (1931-1941)* (str. 146-158), prvi put se objavljuje i to uz pet priloga koji

prikazuju pravila i rad ove studentske organizacije (str. 159-187).

Dolazak KPJ na vlast 1945. i izgradnja novih društveno-političkih odnosa su doneli i nove uslove za život i rad studenata. Težnja KPJ za monolitnošću društva i potpunom kontrolom svih oblika društvenog života je ostavila pečat i na Univerzitetu, o čemu se upravo govori u preglednom članku *Narodna studentska omladina (Savez studenata) 1945-1952.* (str. 186-222), preštampanom iz knjige *Univerzitet u Beogradu 1838-1988, Beograd 1988, str. 925-952.* Studentska organizacija je u novom sistemu imala ulogu transmisije vlasti, sprovodila je direktive državnih i partijskih organa i nadgledala je i pokušavala da upravlja svim aktivnostima studenata, počev od polaganja ispita pa do svih oblika društvenog, kulturnog i svakodnevnog života. Celokupna politička, društvena i kulturna aktivnost na Univerzitetu je zavisila od partijskog i državnog vrha koji je preko studentskih organizacija i svojih ljudi u njima rukovodio studentskim životom, sputavao ga, i, u skladu sa svojom opštom političkom i ideološkom linijom, davao mu izvesnu slobodu sa govornica kongresa i konferencija, ali nikada i potpunu nezavisnost.

Međutim, poslednji tekst u ovoj knjizi, govori o prvim pukotinama koje su postojale u tom, naizgled, monolitnom sistemu i o neuspehu totalne kontrole nad studentskom populacijom. To je intervju pod naslovom *Studentske demonstracije u Beogradu 1954. godine,* (str. 223-238) koji se već pojavljivao u štampi (*Borba, 5 i 6. jun 1991.*) i u autorovoj knjizi *Izazov nove istorije I, Beograd 1992, str. 188-*

200, a koji je ovom prilikom dopunjen sećanjima učesnika demonstracija u okviru tri priloga (str. 239-248). Ove demonstracije, malo poznate i slabo istražene, su bile prvi protest studenata, prouzrokovan teškim ekonomskim uslovima života, iznenadan za vlast ali ipak vrlo brzo, strogo i efikasno zaustavljen i dosta vešto zataškan. Koristeći veoma oskudnu građu i svedočanstva aktera ovog događaja, autor i ovde pravi inovativni prodor na jedno nepoznato polje prošlosti Univerziteta, vladajuće partije i jugoslovenske države i društva.

I pored širokog vremenskog perioda u kojem su nastajali tekstovi koji je čine, ova knjiga deluje kompaktno i po tematici i po teorijsko-metodološkom postupku koji autor primenjuje i za koji se zalaže. Inovativni pristup izražen u izboru tema, interdisciplinarnoj obradi, primeni dublje analize strukture i povezanosti društvenih fenomena, totalnoj i socijalnoj istoriji, je postupak koji za autora nije jedini i jedino dobar, ali svakako jeste koristan i plodonosan za istorijsku nauku uopšte. Opravdanje ovakvog pristupa, kao o opravdanje samog istraživanja istorije Univerziteta, studenata, njihovog društvenog i kulturnog značaja, autor je izložio u Predgovoru (bez paginacije). Na kraju treba reći još da registar ličnih imena koji se nalazi na poslednjim stranama (249-268), može biti od pomoći svakom čitaocu ove zanimljive i korisne knjige.

Dragomir BONDŽIĆ